

Bir Müttefik Olarak Türkiye: Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) Raporuna Göre Türkiye - Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri

Türkiye As An Ally: Türkiye - U.S. Relations According to a Central Intelligence Agency (CIA) Report

Muhammed Cihad Kubat ¹ 

Özet

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen Kuzey Atlantik Antlaşması ile Amerika Birleşik Devletleri'nin NATO'daki müttefiki olmuştur. Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) tarafından 21 Şubat 1956'da hazırlanan "Müttefik Olarak Türkiye" başlıklı raporda ise Türkiye'nin askerî, diplomatik, ekonomik ve siyasal durumu ele alınmıştır. Gizliliği kaldırılan CIA raporu temelinde hazırlanan bu makalede, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin CIA tarafından nasıl görüldüğü, güçlü ve zayıf yönlerinin neler olduğu incelenecektir. Raporun genel olarak Türkiye'yi ideal bir müttefik olarak resmettiği ve bu değerlendirmelerin, Amerika Birleşik Devletleri'nin erken Soğuk Savaş döneminde Türkiye'yi bölgesinde kilit bir ortak olarak görmesine katkıda bulunduğu ileri sürülecektir. CIA tarafından Türkiye'nin iç siyasetine ilişkin yapılan değerlendirmelerde, literatürde sıklıkla göz ardı edilen Demokrat Parti'nin tarım politikalarının geniş toplumsal etkilerine odaklanıldığı ifade edilecektir. Ayrıca, CIA'nın Başbakan Adnan Menderes'in liderlik tarzında algıladığı değişim sonucunda, Menderes'in demokratik yollarla siyaset dışı kalabileceğini öngördüğü de ortaya konacaktır.

Anahtar sözcükler: Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), NATO, İttifak, CIA.

Abstract

On February 18, 1952, the Turkish Grand National Assembly ratified the North Atlantic Treaty, thereby rendering the Republic of Türkiye an ally of the United States within NATO. Subsequently, on February 21, 1956, the Central Intelligence Agency (CIA) composed a report entitled "Turkey as an Ally," which scrutinized Türkiye's martial, diplomatic, economic, and political circumstances. Based on the declassified CIA report, this article will analyze how the CIA perceived the Republic of Türkiye and what it identified as its strengths and weaknesses. It will argue that the report generally portrayed Türkiye as an ideal ally and that this assessment contributed to the United States' view of Türkiye as a key partner in its region during the early Cold War period. The CIA's assessments of Turkish domestic politics focused on the broad social impacts of the Democratic Party's agricultural policies, which are frequently overlooked in the literature. Last but not least, it will be argued that the CIA anticipated the possibility of Prime Minister Adnan Menderes's removal from politics as a result of the perceived change in his leadership style.

Keywords: Türkiye (Turkey), United States (U.S.), NATO, Alliance, CIA.

¹ Arş. Gör. Dr., İnönü Üniversitesi, Rektörlük, Zorunlu Ortak Dersler Koordinatörlüğü, Malatya, Türkiye, cihadkubat@gmail.com

Giriş

Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki ilişkiler, 18. yüzyılın sonlarından itibaren ticaret odaklı olarak başlamış; 7 Mayıs 1830'da imzalanan "Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması" vasıtası ile de resmîyet kazanmıştır (Erhan, 1998, 458). Bilindiği üzere Amerika Birleşik Devletleri, 1775-1783 tarihleri arasında "Bağımsızlık Savaşı" olarak isimlendirilen mücadelenin sonunda Birleşik Krallığın tahakkümünden kurtulmuştur. 3 Eylül 1783 tarihinde imzalanan Paris Antlaşması ise Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası sistem tarafından müstakil bir devlet olarak tanınmasını sağlamıştır. Bundan ötürü tarihçi Samuel Flagg Bemis, Paris Antlaşmasını "Amerikan diplomasi tarihinin en büyük zaferi" şeklinde tanımlanmıştır (Bemis, 1957, 256). Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığını kazanmasına müteakiben Osmanlı Devleti ile ilk temas Akdeniz ticareti vesilesiyle kurulmuştur. Literatürde "Garp Ocakları" olarak nitelendirilen Kuzey Afrika ülkeleriyle Amerika Birleşik Devletleri arasında ticaret alanında yapılan antlaşmalar, ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Gök, 2014, 213). 1830 yılında Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında imzalanan ticaret antlaşması ise ikili ilişkilerin aracısız bir şekilde kurulması bakımından önemli bir merhalelerdir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1923 yılında kurulmasının hemen ardından, Amerika Birleşik Devletleri ile diplomatik ilişkilerin kurulması hususunda çeşitli adımlar atılmıştır. 6 Ağustos 1923'te imzalanan Türk-Amerikan Lozan Antlaşması, bu adımlardan en önemlisi olarak kabul edilmektedir (TDA, 1923, 502/88029-320742-40). 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından 13 gün sonra, Türk ve Amerikan heyetleri, ülkeler arası diplomatik ilişkilerin başlaması amacıyla İsviçre'nin Lozan kentinde bir araya gelmişlerdir. Bu görüşmeler neticesinde Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında Dostluk ve Ticaret Antlaşması ve Suçluları İade (İade-i Mücrimin) Antlaşması imzalanmıştır (TDA, 1923, 502/23185-101151-16). Bilindiği üzere, bu antlaşmaların resmî olarak yürürlüğe girebilmeleri için hem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hem de Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'nun onayından geçmeleri gerekliydi. Ancak 18 Ocak 1927 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'nda yapılan oylamada, bahsi edilen iki antlaşma, büyük ölçüde Ermeni, Rum ve misyoner çevrelerin kara propagandaları sonucunda Senato tarafından reddedilmiştir (Köse, 2014, 151). Bunun üzerine 17 Şubat 1927 tarihinde Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında yapılan nota teatisi vasıtasıyla iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler tesis edilmiştir (TDA, 1927, 502/22769-100142-3). Bundan sonra, özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri ile müttefik devletlerin Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokmak için yapmış oldukları girişimler sonucunda Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri gelişme göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, Türkiye'nin NATO'ya girme isteği doğrultusunda şekillenen dış politikasıyla birlikte Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri daha önce görülmemiş bir ivme kazanmıştır. Kore Savaşı'nda ABD ile aynı safta yer alan Türkiye, bu tercihiyle hem uluslararası platformlardaki konumunu güçlendirmiş hem de müttefik olarak güvenilirliğini ortaya koymuştur. Bu gelişmelerin ardından, 17 Ekim 1951 tarihinde Türkiye'nin NATO'ya üyeliğine ilişkin bir protokol imzalanmış; Kuzey Atlantik Antlaşması'na (NATO) Türkiye Cumhuriyeti'nin katılmasına dair kanun ise 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiştir (*Kuzey Atlantik Andlaşmasına Türkiye Cumhuriyeti'nin katılmasına dair Kanun*, 1952). Böylece Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında müttefiklik ilişkileri kurulmuştur.

Gizliliği kaldırılan Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) raporuna dayanarak hazırlanan bu makalede, erken Soğuk Savaş dönemi Türk-Amerikan ilişkilerine istihbarat tarihi temelli bir bakış açısı sunulması hedeflenmektedir. Makalenin odağında, 21 Şubat 1956 tarihinde kaleme alınmış "Ulusal İstihbarat Tahmini Numara 33-56 Müttefik Olarak Türkiye" başlıklı rapor bulunmaktadır. Bu rapora dayanarak yapılacak değerlendirmede, Amerika Birleşik Devletleri'nin resmî istihbarat kurumu olan Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın (CIA) gözünden Türkiye'nin nasıl görüldüğü ele alınacak ve Türkiye ile ilgili yapılan değerlendirmelerin doğruluğu irdelenecektir. Bahsi edilen CIA raporu üzerinden yapılacak değerlendirme sonucunda, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'yi NATO'nun doğu sınırlarını koruyan ideal bir müttefik olarak değerlendirdiği ortaya konulacaktır. Bunun temel sebebinin ise erken Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin dış politikasının Amerika Birleşik Devletleri dış politikası ile neredeyse tamamen uyumlu olması olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin bağımsız bir dış politika oluşturma girişimlerinin ise CIA tarafından potansiyel bir tehdit olarak değerlendirildiği görülmektedir. Türkiye'nin iç siyaseti ile ilgili yapılan değerlendirmelerde ise Demokrat Parti tarafından hayata geçirilen tarım politikalarının geniş toplumsal etkilere yol açtığı özellikle vurgulanmaktadır. Raporda, Başbakan Adnan Menderes'in liderlik tarzında CIA tarafından algılanan otoriterleşme eğilimi sebebiyle Menderes'in demokratik yollarla saf dışı bırakılabileceği tahmini yapılırken, 1956 itibarıyla CIA tarafından bir askeri darbe beklentisinin bulunmadığı görülmektedir.

Son olarak, bu makalede CIA tarafından hazırlanan “Müttefik Olarak Türkiye” başlıklı rapora dayanarak, Türk-Amerikan ilişkilerinin yalnızca siyasi değil; aynı zamanda ekonomik, askeri, istihbarat ve hukuki boyutları da kapsayan çok katmanlı bir yapıya sahip olduğu savı işlenecektir.

Türkiye- Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri (1927-1956)

Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri diplomatik ve ticari ilişkileri 1927 yılından itibaren gelişmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ile birlikte Türkiye’nin müttefikler safında çatışmaya dahil olmasını istemiştir. 4-6 Aralık 1943 tarihlerinde Kahire’de yapılan İkinci Kahire Konferansı’nda Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Franklin Delano Roosevelt ve Birleşik Krallık Başbakanı Winston Churchill, Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’yü Türkiye’nin savaşa katılması hususunda ikna etmeye çalışmıştır. Bu görüşmenin Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından tutulan tutanağına bakıldığında:

“Başkan Roosevelt, Türk Cumhurbaşkanı ile mülakat imkânını memnuniyetle karşılamıştır. O dönemde Birleşmiş Milletler’e iştirak eden devletlerin sayısı yaklaşık otuz beşi ve mümkün mertebe daha fazla milletin bu teşekküle dâhil olması mühim addedilmektedir. Türkiye’nin Birleşmiş Milletler safına katılması ise büyük bir memnuniyetle karşılanacaktı. Zira yalnızca harbin kazanılmasıyla değil, harbin akabinde tesis edilecek nizamla da ilgilenilmektedir ve her iki gaye için de milletlerin ittihamı zaruridir. Tahran’da şu esaslı kararlar ittihaz edilmiştir:

(1) Harbin seyri bakımından: 1944 senesinde Rus, İngiliz ve Amerikan kuvvetlerince icra edilecek harekâtlar hususunda mutabakata varılmıştı. Buna göre, geniş çaplı bir İngiliz-Amerikan İkinci Cephesi açılacak, bu cephe Rus taarruzunun şiddetlenmesiyle aynı vakte tevafuk ettirilerek Almanya’ya her cihetten hücumlar başlatılacaktı.

(2) Harp sonrası meseleler açısından: Almanya ve Japonya’nın yirmi sene zarfında yeni bir cihan harbi başlatmasının önüne geçilmeliydi.

Bay Churchill, Türk Cumhurbaşkanı ve Hükümetine, İngiliz Hükümeti’nin ittifakı harekete geçirip Türkiye’yi harbe sevk etmeyeceğine –ve böylesi bir adımın yalnızca Türkiye açısından haksız bir tehlike yaratmaması şartıyla gündeme gelebileceğine– dair teminat verdiğini beyan etmiştir. Türkiye’ye duyduğu derin hürmeti de özellikle vurgulamıştır. Bununla birlikte, artık Türkiye’nin büyük Müttefiklerle iş birliğini ciddiyetle mütalaa etmesi gereken bir döneme girildiğini ifade etmiştir. Adana Konferansı esnasındaki tehditlerin büyük ölçüde bertaraf edildiğini dile getirmiştir. Churchill’e göre, Türkiye’nin harbe iştirak etmesinin sağlayacağı faydalar kalıcı ve mütemadi olacaktır; özellikle de Türkiye’nin Rusya ile münasebetleri açısından. Mevcut hâliyle bu ilişkiler Türkiye için bir kaygı unsuru teşkil etmekteydi; ancak davetin kabul edilmesi hâlinde Türk-Sovyet münasebetleri en sağlam zemin üzerine oturtulabilecekti. Böylelikle Türkiye, Rusya, Amerika, Birleşik Krallık ve diğer Birleşmiş Milletler devletleriyle aynı “dava safında” yer alacaktı. Türkiye’nin kadim dostu ve müttefiki olarak Churchill, bu fırsatın heder edilmemesi gerektiğini vurgulamış; aksi hâlde birkaç ay yahut altı ay içinde Alman mukavemeti kırıldığında, Türkiye’nin daveti geri çevirmiş olması onu yalnız bırakabilir ve “sanık kürsüsünde değilse bile mahkeme salonunda sürüklenen” bir konumda gösterebilirdi. Bu fırsatın şimdi kaçırılması, ciddi bir tehlike doğurabilirdi. Her hâlükârda riskler mevcuttu; ancak Türkiye Birleşmiş Milletler safına katılırsa aynı zamanda Rusya ile de iş birliği yapmış olacaktı ki Rusya, hiç değilse Avrupa ve Asya’da, dünyanın en kudretli askerî güçlerinden biri, belki de en kudretlisiydi. Son olarak Başkan Roosevelt ve Churchill, Mareşal Stalin tarafından Cumhurbaşkanı İnönü’ye şu teminatı iletmekle yetkilendirilmişlerdi: Türkiye Almanya’ya karşı savaşa girerse yahut Almanya Türkiye’ye saldırır ve Bulgaristan harekete geçerse, Sovyetler Birliği derhâl Bulgaristan’a harp ilan edecekti.” (*Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tebran, 1943, 1961, 691*).

Sözü edilen evrakın içeriğine bakıldığında, Amerikan ve İngiliz taraflarının İnönü’yü savaşa katılması için ikna etmeye çalıştıkları görülmektedir. Evrakın devamında, İnönü; Türkiye’nin savaşa katılmak için gerekli ekipmana sahip olmadığını, bu ekipmanın kendilerine verilmediği müddetçe de Türkiye’nin savaşa katılamayacağını diplomatik bir dille Roosevelt ve Churchill’e açıklamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna gelindiğinde, Almanlara karşı savaşın kazanıldığı, ancak tarihçilerin daha sonra Soğuk Savaş olarak tanımlayacağı; Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasında karşılıklı savaşa dönüşmeyen bir yarışın ortaya çıkacağı da görülmektedir (Schlesinger, 1967, 22).

Sovyetler Birliği, 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye'ye bir nota marifetiyle 1925 Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının feshedildiğini bildirmiştir (Uzman, 2018, 120). Daha sonra, 7 Haziran 1945 tarihinde Türkiye'ye ikinci bir nota veren Sovyetler Birliği; boğazların durumunun yeniden ele alınması, Türkiye'nin Doğu sınırlarının yeniden düzenlenmesi ve boğazlarda Sovyetler Birliği'ne iki üs verilmesi gibi taleplerde bulunmuştur (Uzman, 2018, 122). Sovyetler Birliği'nin bu talepleri, Türkiye açısından kabul edilemez niteliktedir ve iki ülke arasındaki ilişkiler bundan sonra ciddi bir akamete uğrayacaktır (Köse, 2019, 1134).

Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkileri bozulurken, aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri ile diplomatik ilişkileri ciddi anlamda ilerleme kaydetmiştir. Özellikle 12 Mart 1947 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry S. Truman'ın yapmış olduğu konuşmada açıkladığı ve tarihçilerin "Truman Doktrini" olarak isimlendirdiği yeni stratejik yaklaşım, dünyayı demokratik ve otoriter ülkeler olarak ikiye ayırmıştır. Truman, Amerika Birleşik Devletleri'nin demokratik ülkeleri otoriter ülkelerin tahakkümünden korumayı bir görev olarak addedilmesi gerektiğini ifade ederek, zayıf konumda bulunan demokratik ülkelere yardım edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Başkan Truman konuşmasında Türkiye ile ilgili olarak: "Yunanistan'ın komşusu Türkiye dahi dikkatimizi gerektirmektedir. Türkiye'nin bağımsız ve iktisaden sıhhatli bir devlet olarak bekası, barışa bağlı bütün dünya milletleri için Yunanistan'dan daha az ehemmiyetli değildir" şeklindeki beyanıyla Türkiye'nin de mali olarak desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir (Malkoç, 2006, 96). Truman Doktrini kapsamında Türkiye'ye 1947-1949 arasında 152,5 milyon dolar askeri yardım yapılmıştır (Akkor, 2017, 12).

Amerika Birleşik Devletleri, Truman Doktrini'nin yanı sıra Marshall Planı vasıtasıyla da Türkiye'ye ekonomik destek sağlamıştır. Marshall Planı'nın temel amacı, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte ciddi zarar gören Avrupa devletlerinin yeniden kalkınmasını ekonomik açıdan desteklemektir. Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı George Marshall'ın Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmaya binaen "Marshall Planı" olarak isimlendirilen bu yardımlar, Avrupa'nın çeşitli ülkelerine uygun görülen miktarlarda tahsis edilmiştir. Türkiye, Marshall Planı çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri'nden 62 milyon dolar civarında hibe ve 72 milyon dolar civarında da kredi almıştır (Uzunkaya, 2019, 180). Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın Türk ekonomisine kısa ve uzun vadeli etkileri hususunda farklı görüşler olsa da bu programların Türkiye- Amerika Birleşik Devletleri ikili ilişkilerine olumlu yönde tesir ettiği açıktır.

1950 yılı, Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri ikili ilişkileri açısından dönüm noktası niteliğinde bir gelişmeye sahne olmuştur. 25 Haziran 1950 tarihinde Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırmasıyla Kore Savaşı başlamıştır. Savaşın başlamasının hemen ardından Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 82 numaralı kararıyla Kuzey Kore'den acilen çatışmayı durdurmasını talep etmiştir (*Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 82 Numaralı Kararı*, 1950). Kuzey Kore bu karara kulak asmayıp çatışmaya devam etmeyi seçince, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tekraren toplanarak 84 numaralı kararı almıştır. Bu kararda, üye ülkelerden Güney Kore'ye askeri ve lojistik yardımda bulunmaları istenilmiştir (*Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 84 Numaralı Kararı*, 1950). Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetini temsilen Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından Birleşmiş Milletler'in bu kararına verilen yanıt şu şekildedir:

"Birleşmiş Milletler Paktından doğan taahhütlerine ve Güvenlik Konseyinin kararlarına uymayı vecibe bilen Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti, Kore hakkında yardım talebini mutazammın 15 Temmuz 1950 tarihli telgrafınızı bu zihniyet içinde ve itina ile tetkik etmiştir. Cumhuriyet hükûmeti bu tetkik neticesinde mezkûr kararları dünyanın şimdiki şartları içinde umumî barış hizmetinde müessir ve fi'li bir şekilde icra mevkiine vazetmekteki lüzum ve ehemmiyeti müdrük olarak, Kore'de hizmet etmek üzere 4500 mevcutlu, silahlı bir Türk savaş birliğini Birleşmiş Milletlerin emrine vermeye karar vermiştir" (Orhan, 2009, 45).

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün yanıtından da anlaşılacağı üzere, Türkiye, Kore Savaşı'na asker göndermeyi Birleşmiş Milletler üyesi bir ülke olarak zorunlu görüyor ve bunu yapmasının sorumluluk bilincinin bir göstergesi olduğunu belirtiyordu. Türkiye, Kore Savaşı'na asker gönderme kararı olarak doğrudan çatışmalara katılmış ve özellikle Kunu-ri ile Kumyanjang-ni'deki başarıları sayesinde, Amerikan basını ve hükûmetinde müttefik olarak önemli roller üstlenebileceği yönünde bir kanaat oluşmaya başlamıştır. Daha önce Türkiye tarafından yapılan üyelik başvurularına olumsuz yanıt veren NATO, Kore Savaşı'ndaki başarılarından sonra Türkiye'yi 17 Ekim 1951 tarihindeki protokol ile üye olarak almayı prensip olarak kabul etmiştir (*Türkiye'nin NATO üyeliğine ilişkin protokol*, 1951). Bu sürecin ardından, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 18 Şubat 1952 tarihinde kabul edilen Kuzey Atlantik Antlaşması'na (NATO) göre:

“İşbu Antlaşmaya taraf olan Devletler, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının gaye ve prensiplerine inançlarını ve bütün milletler ve hükümetlerle barış halinde yaşamak arzularını teyit eyleyerek, Milletlerinin, demokrasi prensipleriyle fert hürriyetleri ve hukukun hükümlerine üzerine müesses bulunan hürriyetlerini, müşterek miraslarını ve medeniyetlerini korumaya karar vererek, Kuzey Atlantik bölgesinde refah ve istikrarın gelişmesine yardım etmek arzusunu besleyerek, Müşterek müdafaaları ve barış ve güvenliğin korunması için gayretlerini birleştirmeye azmederek, İşbu Kuzey Atlantik Antlaşması üzerinde mutabık kalmışlardır

Madde — 1. Birleşmiş Milletler Antlaşmasında kararlaştırılmış olduğu üzere, Taraflar, dâhil olabilecekleri bilûmum milletlerarası ihtilâfları, milletlerarası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye koymayacak surette barışçıl yollarla halletmeyi ve milletlerarası münasebetlerinde, Birleşmiş Milletlerin gayeleriyle herhangi bir suretle telif edilemeyecek tehdit veya kuvvet istimalinden çekinmeyi taahhüt ederler.

Madde — 2. Taraflar, kendi hür müesseselerini takviye, bu müesseselerin istinad ettiği prensiplerin daha iyi anlaşılmasını temin ve istikrar ve refahı sağlamaya has şartları geliştirmek suretiyle milletlerarası muslihane ve dostane münasebetlerin inkişafına yardım eyleyeceklerdir. Taraflar, beynelmilel iktisadî siyasetlerindeki bütün aykırılıkları izaleye çalışacaklar ve içlerinden Her biri veya hepsi arasında iktisadî iş birliğini teşvik eyleyeceklerdir,

Madde — 3. İşbu Antlaşmanın gayelerinin daha müessir bir şekilde tahakkukunu temin için Taraflar, kendi hususi vasıtalarını geliştirmek ve birbirlerine karşılıklı yardımlarda bulunmak suretiyle, münferiden ve müctemian, devamlı ve fiilî olarak hareket edip bir silâhlı tecavüze karşı münferit ve müşterek mukavemet kudretlerini idame ve tezyid eyleyeceklerdir.

Madde — 4. İçlerinden herhangi birinin mülkî tamamiyetinin, siyasi istiklâlinin veya güvenliğinin, Taraflardan birinin fikrinde, tehdit altında bulunması halinde, Taraflar birbirleriyle istişare eyleyeceklerdir.

Madde — 5. Taraflar, içlerinden birine veya bir kaçına karşı Avrupa'da veya Kuzey Amerika'da vâki olacak silâhlı bir tecavüzün bütün Taraflara tevcih edilmiş bir tecavüz addedilmesi ve binnetice Taraflardan her birinin, böyle bir tecavüzün vukuu halinde, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 51 inci maddesiyle tanınan münferit veya müşterek meşru müdafaa hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik Bölgesinde güvenliği yeniden tesis ve temin için, silâhlı kuvvet istimali de dâhil olmak üzere, lüzumlu göreceği harekete, münferiden ve diğer Taraflarla mutabakat halinde, hemen tevessül etmek suretiyle tecavüze uğrayan Taraf veya Taraflara yardım eylemesi hususunda mutabık kalmışlardır. Bu mahiyette olan her silâhlı tecavüz ve bunun neticesinde alınan her tedbir derhal Güvenlik Konseyinin ıttılâna arz olunacaktır. Bu tedbirler, Güvenlik Konseyinin milletlerarası barış ve güvenliği yeniden tesis ve idame için lâzım tedbirleri alması ile nihayet bulacaktır.” (*Kuzey Atlantik Antlaşması'na Türkiye Cumhuriyeti'nin katılmasına dair Kanun*, 1952)²

Yukarıda Kuzey Atlantik Antlaşmasının ilk beş maddesi alıntılanmıştır. Özellikle beşinci maddeye dikkat edecek olursak, antlaşma taraflarından herhangi birine yapılacak bir saldırının, bütün üye ülkelere yapılmış sayılacağı ve bu tip bir saldırıya bütün üyelerin topyekûn olarak karşılık vereceğinin kayıt altına alındığı görülmektedir. Aslında, Kuzey Atlantik Antlaşmasının kalbi olarak görülebilecek bu madde ile verilen güvenlik garantisi bütün ülkeler için o denli kapsamlıdır ki, antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten bugüne kadar hiçbir devlet, NATO üyesi bir başka devlete karşı savaş açmamıştır. Türkiye de NATO'ya üyeliğiyle Amerika Birleşik Devletleri'nin bir müttefiki olmuş; ikili ilişkiler, özellikle Demokrat Parti iktidarı döneminde, tarihte görülmemiş seviyelere ulaşmıştır.

CIA Raporuna Göre Türkiye'nin Siyasi Durumu

Amerika Birleşik Devletleri Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) tarafından 21 Şubat 1956 yılında yazılan “Müttefik Olarak Türkiye” başlıklı raporun numarası RDP79R01012A007500030001-7'dir. 7 Ağustos 2013 tarihinde gizliliği kaldırılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) Başkanı tarafından sunulan raporun, CIA ile Dışişleri Bakanlığı, Kara Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri ve Müşterek Kurmay Başkanlığı'nın istihbarat birimleri tarafından ortaklaşa kaleme alındığı, raporun ilk

² Metnin genel anlam bütünlüğü ve akıcılığını korumak amacıyla, bazı bölümlerde sınırlı dil ve üslup düzeltmeleri gerçekleştirilmiştir.

sayfasında belirtilmiştir. Rapor, öncelikle Türkiye'nin siyasi durumunu özetleyerek başlamaktadır. Raporda, Türkiye'nin özellikle Sovyetler Birliği'nin genişleme faaliyetlerine sonuna kadar karşı durduğu ve bu konuda NATO'nun yapacağı hazırlıklar hususunda Amerika Birleşik Devletleri ile sürekli olarak birlikte hareket ettiği ifade edilmiştir. Söz konusu değerlendirmeden hareketle, Türkiye ordusunun Amerika Birleşik Devletleri'nden alınan yardımlarla modernleştiği ve durumunun giderek iyileştiği belirtilmiştir. Özellikle 1950 yılında Demokrat Parti'nin kazanmış olduğu seçim zaferinin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nden Demokrat Parti'ye sorunsuz olarak gerçekleşen güç değişiminin büyük önem taşıdığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte, Amerikan teknik ve ekonomik yardımlarıyla dinamik bir ekonomik büyümenin gerçekleştiği; çiftçilerin eğitimi ve uzak köyleri şehirlere bağlamak için yolların yapımı gibi gelişmelerin ciddi sosyal sonuçlarının ortaya çıkmaya başladığı da ifade edilmiştir (CIA- NIE 33-56, 1956, 2).

Yapılan değerlendirmenin akabinde rapor, “buna rağmen, Türkiye hâlâ fakir ve gelişmemiş bir tarım ülkesidir” şeklindeki cümleyle, Türk ekonomisinin henüz gelişmiş ekonomilerle karşılaştırılamayacağını vurgulamıştır. Her ne kadar köylerde siyasete olan ilgi yavaş yavaş artıyor olsa da Türkiye’de siyasetin hâlâ “küçük, eğitilmiş bir elit çevre” tarafından yapılmaya devam ettiği; halkın çoğunluğunun eğitim ve genel toplumsal konularda devletin rehberliğine ihtiyaç duyduğu yönünde bir değerlendirme yapılmıştır. Raporun devamında Demokrat Parti yönetimi eleştirilerek, “özgür seçimler olmasına karşın yönetim otoriter tonunu korumakta ve Demokratlar da öncekilerin -CHP- yaptığı gibi muhalefeti hukuki yöntemler kullanarak yola getirmeye çalışmaktadırlar” ifadesine yer verilmiştir. Bu tespit, Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi’nin muhalif kesimlerle mücadele ederken benzer yöntemlere başvurduğu iddiasını ortaya koymaktadır (CIA- NIE 33-56, 1956, 3). Bu tespitler, Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı’nın Türk iç politikasına bakışını göstermesi açısından çok dikkat çekicidir. Yapılan tespitlerin derinliği, Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı’nın Türk siyasetine ve toplumuna vakıf bir iş gücüne sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

Raporun ilerleyen bölümlerinde, iktidar ve muhalefet partileri arasındaki siyasi rekabet ele alınmış yönetim kademesi ise detaylı bir şekilde incelenmiştir. Buna göre Demokrat Parti hâlâ halk arasında en sevilen parti konumundadır ve partinin lideri Başbakan Adnan Menderes güçlü bir siyasetçi olarak tanımlanmaktadır. Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı’na göre Türkiye’deki siyasi güç, Başbakan Adnan Menderes ve onun küçük bir danışman grubu etrafında toplanmıştır. Rapora göre Adnan Menderes, devletin çeşitli aygıtlarını ve ödül-ceza mekanizmalarını etkin bir biçimde kullanarak destekçilerini kontrol altında tutmuş, muhaliflerini ise devre dışı bırakabilmiştir. Buna karşılık Celal Bayar, yalnızca “büyük devlet adamı” rolünü üstlenmiş; siyasetle ilgili asıl karar alma süreçlerini Menderes’in kontrolüne bırakmıştır. Rapor, Demokrat Parti’nin uyguladığı aceleci ekonomik büyüme politikalarının temel faydalanıcılarını, “tarım ürünleri için yüksek garantili fiyatlar ve tarımsal gelirden alınan vergilerden muafiyet sistemi sayesinde gelişmekte olan ekonominin baskın kırsal sektörü” olarak tanımlamıştır. Bu durum, Demokrat Parti’nin kırsal bölgelerdeki popülaritesinin artmasına sebep olmuştur. Buna karşılık şehirli nüfus, Demokrat Parti’nin uyguladığı ekonomik politikaların olumsuz etkilerini hissetmeye başlamıştır (CIA- NIE 33-56, 1956, 3). Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı, Türkiye’de önceki dönemlerden farklı bir sosyal dönüşümün yaşanmakta olduğunu detaylı bir şekilde Washington’a bildirmiştir. Burada özellikle üzerinde durulması gereken husus, bu dönüşümün baş aktörünün kırsal kesim olduğudur. Demokrat Parti’nin kırsal kesimi önceleyen ekonomik politikalarının yan etkilerini tespit eden CIA, özellikle kentlerde yaşayan şehirli nüfusun bu politikalara tepki verebileceğini öngörmüştür.

Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı’nın muhalefet partilerine ilişkin değerlendirmelerine geldiğimizde, özellikle Cumhuriyet Halk Partisi’ne dair yorumlar dikkat çekmektedir. Raporda, İsmet İnönü ve Kasım Gülek’in enerjik bir biçimde çalıştığı not edilirken; Cumhuriyet Halk Partisi’nin halkın geneli tarafından desteklenmemesinin sebebi ise şu şekilde açıklanmıştır: “-Cumhuriyet Halk Partisi- hâlâ 27 yıllık keyfi yönetim döneminde oluşan halkın güvensizliğinin mirasını taşımaktadır” (CIA- NIE 33-56, 1956, 3). Bununla birlikte, diğer muhalefet partilerinden Cumhuriyetçi Millet Partisinin temel amacının hükûmetin din karşıtı tutumunu yumuşatmak olduğu belirtilirken; Türkiye Köylü Partisinin ise Demokrat Parti’nin tabanını bölmek suretiyle çeşitli kazanımlar yaratmaya çalıştığı ifade edilmiştir. Raporda, Başbakan Adnan Menderes’in siyasi durumunun kötüye gittiği değerlendirilmiştir; bunun temel nedenleri arasında, hükûmet aleyhine gelişen protestolara verilen sert tepkiler, Amerika Birleşik Devletleri’nden alınacağı vaat edilen 300 milyon dolarlık borç yerine yalnızca 30 milyon dolarlık yardımın sağlanabilmesi ve Menderes’in Demokrat Parti içindeki liderlik rolünün zayıflaması gösterilmiştir. Menderes’in geleceğine ilişkin olarak ise rapor şu tespiti yapmaktadır:

“Menderes, potansiyel rakiplerine üstünlük kurmuş durumdadır ve sağlam siyasi bir konum kazanabilmek için enerjik çabalarda bulunacaktır. Hükûmetin içinde bulunduğu ciddi ekonomik zorluklarla baş edebilirse, parti içerisindeki liderliğine karşı -en azından bir iki yıllık bir süre

boyunca- ciddi bir tehdidin ortaya çıkması beklenilmemektedir. Öte yandan, Demokrat Parti içerisinde bulunan bazı milletvekillerinin Menderes'in konumuna doğrudan meydan okuyacak cüreti göstermesi, kolay kolay yatıştırılamayacak bir hoşnutsuzluğun mevcudiyetine işaret etmektedir. Bu durum da parti içi dengeler hususunda çok önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu şartlar altında Menderes'in siyasal yaşamını sürdürebilmesi hem partisinin hem de ülke elitlerinin nazarında halen durumu etkili biçimde kontrol edebildiğini, ekonomik krizi bertaraf edebilecek, Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini muhafaza edebilecek ve parti içi uyumu yeniden tesis edebilecek adımları atacağına dair bir kanaat uyandırma kabiliyetine bağlıdır. Şayet bu adımları atmaktan imtina ederse, Demokrat Parti geniş çaplı milletvekili kopuşlarını önleyebilmek için onu görevden uzaklaştırmak mecburiyetinde kalabilir. Bunun gerçekleşmesi durumunda, Cumhurbaşkanı Bayar muhtemelen hükümet işlerinde daha aktif bir rol üstlenecektir, ancak doğrudan yönetimi eline alması pek olası görünmemektedir." (CIA-NIE 33-56, 1956, 5).

Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın özellikle Türkiye'nin elitleri olarak tanımlanan kentlerde yaşayan kesimden gelebilecek muhtemel tepkiye bu denli odaklanması, kurum içinde bu yönde bir beklentinin olduğunu göstermektedir. Raporun Türkiye'nin siyasi durumu ile ilgili bölümünde yer alan "biz, Türkiye'nin hükümet sisteminin düzenini tehdit edebilecek bir olayın en azından önümüzdeki birkaç yıl içerisinde çıkmasını beklemiyoruz" ifadesi, CIA'in geleceğe dönük beklentilerini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle 6-7 Eylül 1955 olaylarına dikkat çekilen raporda, bu olayların ülke içindeki farklı toplumsal yapıların varlığını gösterdiği belirtilmiş; "tüm ülkede İslam'a verilen aşağı konumdan kaynaklanan köklü bir hoşnutsuzluk olduğu" değerlendirmesi yapılmıştır. Bilindiği üzere 6-7 Eylül 1955 olaylarının hemen ardından ülkenin yöneticileri olayları kınamıştır. Ayrıca, zarara uğrayan Rumlara tazminat verilmek suretiyle çoğunun zarar gören ev/iş yerlerinde kalmaları sağlanmıştır. Ancak bu olayların Rum azınlık üzerinde meydana getirdiği psikolojik travma, ilerleyen yıllarda yaşanacak toplu göçleri de beraberinde getirmiştir. 1960 darbesi sonrasındaki yargılamalarda ise 6-7 Eylül olayları, Demokrat Parti aleyhine kullanılmak üzere yargılamalara dâhil edilmiştir (Karayuluk, 2018, 13). Buradan da anlaşılmaktadır ki 1956 yılına gelindiğinde CIA, Türkiye'de herhangi bir askeri darbe beklentisi içerisinde değildir. Bununla birlikte, özellikle Adnan Menderes'in yönetim tarzına yönelik eleştiriler raporda dikkat çekmektedir. CIA, Menderes'in yönetim tarzında görülen eksikliklerin demokratik yollarla çözüleceğinden neredeyse hiçbir şüphe duymamaktadır. Bu yaklaşımın temelinde, 14 Mayıs 1950 seçimleri sonucunda iktidarın demokratik yollarla değişmesi ve Türkiye'nin tam bir demokrasi olarak değerlendirilmesi yatmaktadır. Ayrıca, Cumhuriyet'in ilanından beri hiçbir askeri darbenin gerçekleşmemiş olması da bu tür bir olasılığın göz ardı edilmesinin sebeplerinden biri olarak değerlendirilebilir.

CIA Raporuna Göre Türkiye'nin Ekonomik ve Askeri Durumu

Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) tarafından hazırlanan raporun ekonomi bölümüne gelindiğinde, Türkiye'nin 1930'lu yıllardan itibaren endüstrileşme çabası içerisinde bulunduğu aktarılmaktadır. Ancak bu noktada, en önemli değişimin 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte ekonominin liberalleşmesi olduğu vurgulanmaktadır. 1950 yılında Türkiye'ye yapılan yatırımın 392 milyon dolar olduğu, 1953 yılına gelindiğinde ise bu rakamın 920 milyon dolar seviyelerine ulaştığı belirtilmektedir. Türkiye ekonomisinin hızlı şekilde büyümesi raporda şu şekilde betimlenmiştir:

"1955 mali yılı boyunca muhtelif kanallar vasıtasıyla sağlanan yaklaşık 600 milyon dolarlık Amerikan teknik ve iktisadî yardımından istifadeyle Türk hükûmeti, geniş kapsamlı zirai ve sınai kalkınma hamlelerine girişmiştir. Bu çerçevede yürütülen büyük ölçekli karayolu inşaa programı, hem ülkenin iç havzalarını dış dünyaya açmayı hem de askeri muhabere imkanlarını takviye etmeyi hedefleyen çift yönlü bir mahiyet taşımaktadır. Özellikle pamuk ziraatinde geniş arazilerin ekime açılmasıyla birlikte, bu dönemde tarımsal makineleşme kayda değer bir hız kazanmıştır. Nitekim 1948'de ülkede yalnızca bin traktör mevcutken, 1955'e gelindiğinde bu rakam 42 bine yükselmiştir. Türkiye, sınai sahada da dikkate şayan gelişmeler kaydetmiştir. Bu ilerlemeler; kömür ve sair madenlerin daha rasyonel surette işletilmesi, elektrik üretim kapasitesinin artırılması, demiryolu, havaalanı ve liman altyapısının tevsii ve ıslahı ile haberleşme hizmetlerinin modernize edilmesini ihtiva etmektedir. Ayrıca demir-çelik, metal işleme, çimento, inşaat malzemeleri ve kimya sanayileri ya ihdas edilmiş ya da genişletilmiştir. Bununla beraber, halen hafif sanayi kolları ağırlığını muhafaza etmektedir. Bunlar içinde gıda işleme ve tekstil sanayii başat konumda bulunmaktadır. Son yıllarda sınai faaliyetlerde bir çeşitlenme gözlenmekle birlikte, imalat sektörü Türkiye iktisadında görece sınırlı bir paya sahiptir. Bu kalkınma hamleleri,

üretimde mühim artışlara vesile olmuştur. Gayrisafı Milli Hasıla (GSMH), 1950 ile 1953 arasındaki dört yıllık devrede yaklaşık %40 oranında artış kaydetmiştir. 1954'te yaşanan ciddi rekolte kaybı GSMH'de gerilemeye yol açsa da yine de 1948'in yaklaşık %30 üzerinde kalmıştır. 1955 yılı ile ilgili veriler henüz bulunmamakta ise de üretimin yeniden artış eğilimine girdiğine işaret eden çeşitli göstergeler mevcuttur. Bu dönemde en önemli artış zirai sahada görülmüştür. Özellikle hububat üretimi, 1950'de 7,7 milyon ton ile savaş öncesi ortalamasının az bir miktar üzerine çıkmışken, 1953'te bereketli bir hasat yılı sayesinde neredeyse iki katına ulaşarak 14,8 milyon ton olmuştur. Bu gelişmeler, Türkiye'nin tarihinde ilk defa ciddi bir tahıl ihracatçısı konumuna gelmesini sağlamıştır. Ne var ki, 1954'teki zayıf buğday rekoltesi iç talebi karşılamaya dahi yetmemiş; 1955'teki hasat nispeten daha iyi olmakla birlikte, ihracata yöneltilcek bir fazlalık ortaya çıkarmamıştır." (CIA- NIE 33-56, 1956, 7-8).

Raporda alıntılanan kısımda, Amerika Birleşik Devletleri gibi emperyalizmi siyasal bir araç olarak kullanan bir devletin bakış açısının yansıtıldığı özellikle vurgulanmalıdır. ABD'nin Türkiye'deki karayollarının gelişimine önem vermesinin temel nedenlerinden biri, bu yolların inşası için gerekli hammaddelerin Arap ülkeleri üzerinden, kendisine ait petrol şirketleri aracılığıyla Türkiye'ye pazarlanmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Raporda Türkiye'deki pamuk üretimine değinilmesinin temel sebeplerinden birisi ise, ham pamuğun Türkiye'den düşük fiyatlarla satın alınıp işlendikten sonra yüksek fiyatlarla diğer ülkelere satılmasıdır. Bu bağlamda, CIA'nın Türkiye'nin ekonomik gelişimine dair yaptığı değerlendirmeler ve öne çıkardığı unsurlar incelenmeden önce, bu çıkarımların arka planının dikkatle anlaşılması gerekmektedir. Bununla birlikte, raporda yer alan bilgilerin önemli bir kısmının ekonomi tarihçilerinin çalışmalarıyla da desteklendiği belirtilmelidir. Nitekim Şevket Pamuk, Demokrat Parti dönemindeki ekonomik kalkınmayı "tarıma dayalı büyüme denemesi" olarak nitelendirmiştir (Pamuk, 2012, 223). Pamuk'a göre, Demokrat Parti'nin tarıma dayalı ekonomik büyüme modeli şu şekilde çalışıyordu:

"Demokrat Parti iktidarı tarafından ekonomide gerçekleştirilen en önemli değişiklik, tarım kesiminin gelişmesine verilen önemdir. Tarıma destek için ilk aşamada Marshall Planı'ndan sağlanan fonlar ile tarımsal araç, makine ve özellikle de traktör ithalatı desteklendi. Böylece ülkedeki traktör ve traktör pulluğu sayıları hızla artmaya başladı. Traktörlerin önemli bir bölümü, Ziraat Bankası'nın sağladığı kredilerden yararlanan büyük ve orta ölçekli çiftçiler tarafından satın alındı. Traktörler ekili alanların genişlemesinde çok önemli rol oynadılar. Bir çift öküz ile 5-10 hektar toprak ekilebilirken, bir traktör ile 75 hektara kadar toprak ekilebiliyordu. Traktörler nakit karşılığında veya ortakçılık anlaşmaları ile diğer işletmelere de kiralanıyordu.

Ekili toprakların artışında, traktörlerin yanı sıra yasal düzenlemelerden de yararlandı. Demokrat Parti Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun büyük toprakların dağıtılmasını öngören maddesini işletmedi, ancak devlet mülkiyetindeki toprakların ve meraların küçük üreticilere veya topraksız köylülere dağıtılmasını öngören maddelerini yaygın olarak kullandı. Bu şekilde üretime açılan topraklar, 1950'li yıllarda üretime açılan tüm toprakların yarısını oluşturmuyordu. Bu uygulama toprakların Kürt aşiret reislerinin elinde toplandığı Güneydoğu Anadolu dışındaki bölgelerde küçük üreticiliğin güçlenmesine de yol açtı. Böylece daha önce ekilmeyen büyük miktarlarda toprak üretime açıldı. Ekili toprakların miktarı Dünya Savaşı'nın sonundan 1950 yılına kadar yüzde 10, 1950'li yıllarda ise yüzde 50'den daha fazla arttı. 1948 yılında savaş öncesi düzeylerinin üzerine çıkan tarımsal üretim ise 1953 yılına kadar yüzde 40 arttı. 1960 yılına gelindiğinde tarımsal üretim miktarı 1948 düzeyinin yüzde 60 üzerine çıkmıştı, İkinci Dünya Savaşı öncesindeki düzeylerinin iki katına yaklaşıyordu. Son 200 yılda Türkiye'de ekili alanların ve tarımsal üretimin bu kadar hızlı artış gösterdiği bir başka dönem yoktur." (Pamuk, 2012, 227-230).

Şevket Pamuk'un özellikle vurguladığı tarımsal üretime dayalı ekonomik büyüme politikası, incelediğimiz CIA raporunda da ciddi bir yer tutmakta ve özellikle 1950-1954 yılları arasında Demokrat Parti ekonomi planının başarısının temel nedenlerinden birisi olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte, raporda söz konusu ekonomik planın "kötü bir şekilde tasarlandığı" ve planın temel hedeflerini gerçekleştirebilmek için alınan borçların belirli bir kısmının şimdiye kadar Amerikan yardımlarıyla karşılandığı, ancak bundan sonra bu borçların nasıl ödeneceğine ilişkin bir belirsizlik bulunduğu not edilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin yüksek askeri harcamalarından ötürü enflasyonun artmaya başladığı, 1953 yılında şehir kesiminde yaşam maliyetlerinin yaklaşık yüzde 25 oranında yükseldiği ifade edilmiştir. Bu durumun temel sebeplerinden bazılarının köylerden kentlere yaşanan yoğun göç ve hükümetin lırayı devalüe etmemesi olduğu belirtilmiştir (CIA- NIE 33-56, 1956, 10). Türk ekonomisinin geleceğine dair CIA raporunda genel olarak olumlu bir tablo çizilmiştir. Raporda: "Türkiye'nin

uzun vadeli ekonomik görünümünün temelde iyi olduğuna inanıyoruz. Ülke, mevcut 24 milyonluk nüfusundan çok daha fazlasını destekleyebilecek yeterli araziye, yakıt ve maden kaynaklarına sahiptir. Ülkenin siyasal liderleri enerjiktir. Üretim, yalnızca nüfus artış hızını aşmakla kalmayıp, aynı zamanda yatırıma ayrılacak bir getiri de sağlayacak düzeye hızla erişmeye başlamıştır” denilerek, her ne kadar çeşitli sorunlar bulunsun da Türk ekonomisinin geleceğinin temelde parlak olduğu vurgulanmıştır (CIA- NIE 33-56, 1956, 10). Ancak bu noktada CIA’nın kısmen yanıldığını söylemek mümkündür. Zira 1955 yılından itibaren Türkiye dış ticaret açığını kontrol etmekte ciddi güçlüklerle karşılaşmış ve 1958 yılında lirayı devalüe etmek durumunda kalmıştır.

Raporda, siyasi partiler, siyasiler, ekonomi ve tarım başlıklarının haricinde Türk Silahlı Kuvvetleri hakkında da değerlendirmeler yapılmıştır. CIA, Türkiye’nin güçlü bir orduya sahip olabilmek için yaptığı ciddi ekonomik fedakârlıkları vurgulamaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin genel başarısı için yapılan bu harcamalar her ne kadar enflasyonu artırıyor olsa da Türk halkının bu harcamaları önemli göyerek desteklediğinin altı çizilmiştir. Rapora göre Türk Kara Kuvvetleri’nin yaklaşık 430.000 civarında askeri bulunmakta, buna ek olarak yaklaşık 800.000 askeri daha silah altına alabilecek kapasitesi olduğu belirtilmiştir. Türk Hava Kuvvetleri’nin yaklaşık 30.000 personeli ve 400 askeri uçağı bulunduğu, bu uçakların çoğunun NATO standartlarına uygun bir şekilde tasarlanarak hizmet verdiği ifade edilmiştir. Türk Deniz Kuvvetleri’nin ise asker sayısının 33.000’e çıkarılmaya çalışıldığı, ancak envanterinin büyük ölçüde eski gemilerden oluştuğu vurgulanmıştır (CIA- NIE 33-56, 1956, 10-11). CIA’nın Türk Silahlı Kuvvetleri’ne ilişkin genel değerlendirmesi ise şu şekildedir:

“Türk askeri derin bir vatanseverliğe sahiptir, iyi disiplinlidir ve fiziksel olarak dayanıklıdır. Dahası, ABD gözetiminde yürütülen kapsamlı yeniden teçhizatlanma ve eğitim programları, modern taktik ve tekniklerden habersiz, yetersiz donanımlı ve kötü örgütlenmiş 1947 askeri teşkilatının, çok daha modern bir savaş gücüne dönüşmesini sağlamıştır.

Bununla birlikte, hala yapılması gereken birçok şey bulunmaktadır. Türk Kara Kuvvetleri’ndeki NATO tarafından görevlendirilen taktik birliklerin bile ortalama teçhizatı yüzde 50’nin biraz üzerindedir ve Türkiye lojistik desteğinin büyük kısmı için dış yardıma bağımlı durumdadır. Kara Kuvvetleri giderek daha etkili hâle gelmekle birlikte, katı merkeziyetçi ve bürokratik üst kademe kontrolü, astsubay ve genç subaylarda bireysel inisiyatif eksikliği ve yetersiz birlik ve karma silah eğitimi gibi nedenler gelişime ket vurmaktadır. Karşı karşıya kalınan bir diğer temel sorun ise, yeterli sayıda nitelikli genç subay, astsubay ve teknisyen yetiştirmektir.

Hava Kuvvetleri ise son iki yılda muharebe hazırlığı ve etkinliği açısından çok yavaş bir ilerleme göstermiştir ve hala kısmen eğitilmiş sayılmalıdır. Mevcut yardım programları kapsamında, NATO’ya bağlı 16 filonun 1958 yılına kadar yeterince donatılıp eğitilmek suretiyle olası bir savaşa hazır bir kuvvet oluşturulması hedeflenmektedir. Şu anda üçü uluslararası sivil havaalanı olmak üzere on büyük havaalanı vardır. Bunlardan altısı 1956 sonuna kadar SHAPE standartlarına yükseltilecektir. Yaklaşık sekiz ek NATO havaalanının yapımı da planlanmaktadır. Ancak, son derece zayıf hava kontrolü ve erken uyarı radar ağı nedeniyle Türk hava savunma kapasitesi çok yetersizdir. Ayrıca yeterince eğitilmiş bir jet önleme avcı filosu da bulunmamaktadır.

Türk Donanması, Akdeniz’deki NATO ülkeleri arasında en etkisiz olanıdır. NATO tatbikatlarına düzenli olarak katılmasına rağmen, hiçbir birimi NATO kuvvetlerine resmi olarak tahsis edilmemiştir. Savaş zamanında Sovyet deniz kuvvetlerinin boğazlara erişimini engelleyebilmesi mümkün değildir. Muhtemelen Karadeniz kıyısına yapılacak bir Sovyet amfibi çıkarma harekâtına karşı yalnızca sınırlı taciz eylemleri gerçekleştirebilecektir. Bununla birlikte, envanterinde bulunan yedi eski ABD denizaltısı, yeterli lojistik destek sağlanırsa Karadeniz’de Sovyet ikmal hatlarını taciz edebilir.

Şu anda Türkiye, yalnızca Bulgaristan’ın saldırısına karşı Trakya ve Boğazlardaki mevzilerini süresiz olarak savunabilir. Ancak derhal takviye almazsa bu bölgeyi kararlı bir Sovyet-uydusu saldırısına karşı kısa sürede kaybedecektir. Müttefik takviyesi olmadan, Türkiye doğudan gelecek büyük bir Sovyet kara harekâtını ancak geciktirebilir. Savunma birliklerini bir cepheden diğerine kaydırma ya da taarruz harekâtı yürütme veya destekleme yeteneği, sahra ordusunda taşıma ekipmanının yetersizliği ve iç demiryolu ile karayolu ağının hem sınırlı boyutu hem de yüksek hassasiyeti nedeniyle kısıtlıdır. Türkiye, kendi mühimmat, yakıt ve malzeme ikame gereksinimlerini neredeyse karşılayamaz durumdadır. Her durumda, Türklerin etkili ve sürdürülebilir muharebe operasyonları yürütebilme yeteneği, önemli ölçüde dış lojistik desteğe bağlıdır.” (CIA- NIE 33-56, 1956, 13).

Görüldüğü üzere, CIA tarafından Türk ordusu genel olarak yetersiz bulunmuştur. Her ne kadar Türk askerinin vatanseverliği ve kendisini riske atmaktan kaçınmaması öne çıkarılsa da bunun tek başına yeterli olmadığı vurgulanmıştır. Özellikle Türk Kara Kuvvetleri'nin disiplininin sağlanarak NATO kurallarına uygun bir biçimde eğitilmesi, Türk Hava Kuvvetleri'nin elindeki ekipmanın diğer NATO ülkelerinde kullanılanlarla eşitlenmesi ve Türk Deniz Kuvvetleri'nin ise baştan aşağı yenilenmesi gerektiği raporda dile getirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan başlayarak 1960'lara kadar Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu için Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan askeri yardımların sonuçları, Serhat Güvenç ve Mesut Uyar tarafından şu şekilde tanımlanmıştır: “Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan askeri yardım, Türk ordusunun Amerika Birleşik Devletleri askeri sistemi doğrultusunda sadece dönüşmesini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda on yıl içinde uzun zamandır gecikmiş bir neslin değişimini de hızlandırmıştır” (Güvenç & Uyar, 2022, 59). CIA raporunda, hem Türk hükûmeti hem de Türk halkı için çok büyük öneme haiz olan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan yardımların azaltılması durumunda, Türk kamuoyunda ciddi bir hayal kırıklığı oluşacağı da özellikle belirtilmiştir (CIA- NIE 33-56, 1956, 14).

CIA açısından Türk Silahlı Kuvvetlerinin gücü, Türkiye'nin NATO'nun doğu sınırlarını koruyor olması ve Sovyetler Birliği'ne coğrafi yakınlığı nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Kore Savaşı sırasında Türk ordusunun teçhizat ve askeri doktrin bakımından modernizasyona ihtiyacı duyduğu hem Amerikan hem de Türk kaynaklarında dile getirilmiştir. İncelenen rapor, CIA'nın bu meselenin ehemmiyetini idrak ettiğini göstermektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Amerikan teçhizatıyla takviye edilmesi, CIA açısından yalnızca Soğuk Savaş dönemindeki stratejik dengenin muhafaza edilmesi bakımından değil, aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'ne mali kaynak akışını temin etme yönünden de kayda değer bir önem arz etmektedir. Bu nedenle, raporda yer alan modernizasyon vurgusunun bu çerçevede değerlendirilmesi gerekmektedir.

CIA Raporuna Göre Türkiye'nin Dış Politikası

CIA tarafından hazırlanan raporda, Türk dış politikasının temel amacının Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak olduğu ifade edilmiştir. Komşu ülkelerle ilişkiler bağlamında ise raporda şu ifade dikkat çekmektedir: “Türkler kendilerini Orta Doğulu değil, Avrupalı olarak görürler ve İran ile Arap devletlerindeki zayıf ve görece geri kalmış komşularına karşı temelde küçümseyici bir tavır içindedirler” (CIA- NIE 33-56, 1956, 14). CIA, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar uluslararası güç mücadeleleriyle ciddi biçimde ilgilenmediğini; savaş sonrası Sovyet tehdidiyle karşı karşıya kalınca, Amerika Birleşik Devletleri ile müttefiklik kurmanın kendi çıkarına olacağını düşündüğünü belirtmektedir. Bununla birlikte, özellikle Orta Doğu'nun savunması gibi konuların Türkiye tarafından yeterince önemsenmediği ve Kore Savaşı'na katılımın, Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ve diğer Batılı güçlerle dayanışma içinde olduğunu göstermek amacıyla gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Bu noktada, CIA raporunda Türk dış politikası ile ilgili yapılan değerlendirmelerin bir kısmının oryantalist bir bakış açısı içerdiği vurgulanmalıdır. Özellikle Türkiye'nin, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunup daha sonra bağımsızlık kazanan Arap ülkelerine karşı küçümseyici bir tavır sergilediği yönündeki iddia tarihsel olarak desteklenmemektedir. Ayrıca, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar uluslararası güç mücadeleleriyle ilgilenmediği savı da yanlıştır. Nitekim Türkiye, İkinci Dünya Savaşı başladıktan hemen sonra İngiltere ve Fransa ile 1939 yılında bir ittifak yapmıştır. Türkiye'nin realizm temelli olarak atmış olduğu yalnızca bu adımı bile direkt olarak uluslararası güç ilişkileriyle doğrudan ilgilendiğinin açık bir göstergesidir (Özen, 2018, 162). Orta Doğu'nun savunması konusuna gelince, Türkiye'nin NATO üyeliğinden önce doğrudan Sovyetler Birliği tehdidi altında olduğu unutulmamalıdır. Bu koşullar altında Türkiye'nin öncelikle kendi toprak bütünlüğünü korumaya odaklanması son derece doğal bir durumdur.

Raporda, Türkiye'nin Bağdat Paketi'nin kurulması hususundaki öncü rolünün, bölgede bazı çevrelerde Osmanlı dönemini hatırlatarak ciddi bir paniğe sebep olduğu da özellikle vurgulanmıştır. Bununla birlikte, CIA'nın değerlendirmesine göre Türkiye'nin Orta Doğu'daki yeni dış politika girişimlerinin toprak genişletme amacıyla uzaktan yakından bir ilgisi bulunmamaktadır. Bazı Arap ülkeleri tarafından dile getirilen Osmanlı çağrışimleri ise abartılı yorumlamalar olarak değerlendirilmiş ve bu tür iddialara ciddiyet atfedilmemiştir (CIA- NIE 33-56, 1956, 14). Bu noktada, CIA'nın Türk dış politikasını realist bir perspektiften ele aldığı açıkça görülmektedir.

Türkiye-Yunanistan ilişkilerine de değinilen raporda, özellikle Kıbrıs meselesinde iki ülkenin uzlaşmadığı vurgulanmıştır. Kıbrıs'taki Türk varlığını savunan Türkiye'nin, Yunanistan ile yapılan görüşmelerde zaman zaman İngiliz tekliflerini dahi bloke edebildiği belirtilmiştir. Ayrıca, Türk basınında Kıbrıs'ın Türkiye'ye bağlanması gerektiği fikrini savunan köşe yazılarının bulunduğu da not edilmiştir. Buna karşın CIA,

Türkiye'nin Kıbrıs'ı topraklarına katma yönünde ciddi bir iradesinin bulunmadığını öne sürerek, İngiliz hâkimiyetinin devamına Ankara tarafından ciddi bir itiraz gelmeyeceği değerlendirilmesinde bulunmuştur (CIA- NIE 33-56, 1956, 15). Kıbrıs meselesine dair CIA tarafından yapılan tespitlerin çok yüzeysel olduğu ve sahadaki fiili durumu yeterince yansıtmadığı açıktır. Raporun, Kıbrıs'ın Türkiye açısından taşıdığı stratejik önemi derinlemesine incelemeyeceği anlaşılmaktadır.

Türk Dış politikasının geleceği ve Türk-Amerikan ilişkilerine yönelik değerlendirmelere gelince, raporda şu ifadeler yer verilmiştir:

“Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile iş birliği yapma konusundaki esas saikleri, yakın gelecekte de varlığını sürdürecektir. Türkiye, ABD'yi Sovyet-Komünist yayılmacılığına karşı yeri doldurulamaz bir müttefik olarak görmeye devam edecektir. Ayrıca, ABD'nin demokratik dünya devletlerinin konumlarını tahkim etme yönündeki gayretlerini de destekleyeceği öngörülmektedir. ABD'nin Türkiye'ye yönelik tavır ve politikalarında köklü sayılabilecek bir dönüşüm meydana gelmediği sürece, Türk kamuoyu, ABD'nin askeri ve iktisadi desteğine ihtiyaç duyduğu için ABD ile dostane ilişkileri kıymetli addedecektir.

Bununla birlikte, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin geçmişle mukayese edildiğinde bir nebze uzak ve daha az uyumlu bir seyir izlemeye aday olduğu söylenebilir. Türkiye, harpten sonraki süreçte ABD ile ittifaka büyük bir heyecanla dahil olmuş ve halen dış politika ile savunma alanlarında ABD ile yakın ve müspet bir tarzda ilişkilerini devam ettirmektedir. Ne var ki, zaman içerisinde ve Türkiye'nin kendi başarılarına yönelik iftihar hissi ile karar alma kudretine dair güveni arttıkça, çeşitli ihtilaf noktaları da su yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Türkiye'nin iktisadi yapısını sarsıntılardan arındırmak maksadıyla son dönemde gerçekleştirdiği hamleler nedeniyle, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki sürtüşmeler muhtemelen hafifleyecektir. Bununla birlikte, Türkiye'nin ABD'ye yönelik tenkitçi ve çabuk gücenen tutumu, uzun vadede tümüyle ortadan kalkmayacaktır. Bağdat Paketi'ni genişletmek adına yoğun mesai sarf eden Türk tarafı, ABD'nin bu oluşuma beklenenin altında destek sunması halinde hüsrana uğrayabilir. Buna ilaveten, Kıbrıs meselesi ekseninde yeni ihtilaflar da ortaya çıkabilir. Türkiye, daha derli toplu ve muhakemeye dayalı bir kalkınma programını benimsemeye meyilli olsa da ABD'den alınacak yardımın kapsam ve düzeyi hususunda yaşanan görüş ayrılıkları devam etmektedir. Her şeye rağmen, Türkiye ile ABD'yi birbirine bağlayan ortak çıkarlar, iki ülkenin önemli uluslararası konularda iş birliğini sürdürmesini neredeyse garanti etmektedir.” (CIA- NIE 33-56, 1956, 16).

Görüldüğü üzere, CIA raporunda Türk dış politikasına ilişkin temelde ciddi bir sorunun bulunmadığı anlaşılmaktadır. Raporda en önemli mesele olarak Kıbrıs sorunu ve Türk-Yunan ilişkileri öne çıkarılmış, bu konuda ciddi bir çatışma olasılığı ise düşük görülmüştür. Bununla birlikte, Türk-Amerikan ilişkilerinin de gelecekte sürekli olarak gelişeceği ve dönüşeceği tahmin edilmiştir. Bu öngörünün temelinde iki ülkeyi birbirine bağlayan ortak çıkarların varlığı gösterilerek, ilişkilerin karşılıklı iş birliği temelinde sürdürüleceği CIA tarafından neredeyse garanti edilmiştir. Raporun bu bölümünde Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceğine dair bu denli kesin ifadelerin kullanılması, iki ülke arasındaki ilişkilerin Demokrat Parti döneminde ulaştığı ileri düzeyi açıkça ortaya koymaktadır. Ancak CIA'nın, Türkiye'nin kendi başına karar alma kapasitesine ilişkin yaptığı yorum da öneme haizdir. CIA'nın değerlendirmesine göre Türkiye, yakın gelecekte yalnızca ABD tarafından dayatılan dış politika adımlarını izlemekle yetinmeyecek; aksine, kendi çıkarlarını esas alan bağımsız kararlar alabilecek bir güce erişecektir. Bu durumun gerçekleşmesi hâlinde, iki ülke arasında görüş ayrılıklarının yaşanabileceği de belirtilmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki CIA açısından makbul Türkiye, ABD'nin bölgedeki çıkarlarını gözetken ve dış politikasını buna göre şekillendiren bir Türkiye'dir. Böyle bir Türkiye modeli ABD açısından makbul olsa da kendi çıkarlarını koruma kapasitesi sınırlı olacağından tam anlamıyla bağımsız olamayacağı açıktır. CIA'nın asıl endişesinin de bu noktada yoğunlaştığı görülmektedir. Nitekim Türk dış politikasının tarihsel seyrine bakıldığında, ABD ile yaşanan sürtüşmelerin temelinde Türkiye'nin bağımsız hareket etme ve kendi çıkarlarını savunma iradesi yatmaktadır. CIA raporunda, Türkiye'nin ABD'den tamamen bağımsız bir biçimde adım atamayacağı yönünde bir ön kabul bulunmaktadır. Ancak bu varsayımın gerçekçi olmadığı, Kıbrıs meselesi örneğinde açık bir biçimde ortaya çıkacaktır.

Sonuç

Türkiye-ABD ilişkileri, 1923 yılında imzalanan Türk-Amerikan Lozan Antlaşması ile başlamıştır. Ancak ABD Senatosu'nun bu antlaşmayı onaylamayı reddetmesi üzerine iki ülke arasındaki resmi diplomatik ilişkiler ancak

1927 yılında yapılan nota teatisi sonrasında tesis edilebilmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı ve sonrası süreçte iki ülke arasındaki karşılıklı ilgi belirgin bir biçimde artmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik hasmane tutumu, Türkiye'nin NATO'ya katılma isteğini güçlendirmiştir. Türkiye, ABD'nin yanında Kore Savaşı'na katılmasının ardından 1952 yılında NATO'ya kabul edilerek ABD'nin resmî bir müttefiki hâline gelmiştir. Bu makalede incelenen 1956 tarihli CIA raporu, Türkiye-ABD ilişkilerini CIA'nin bakış açısından değerlendirerek iki ülke ilişkileri hususunda geleceğe dönük çeşitli tahminlerde bulunmaktadır.

CIA tarafından hazırlanan rapora bakıldığında, Türkiye-ABD ilişkilerinin yalnızca siyasi değil; aynı zamanda ekonomik, askeri, istihbari ve hukuksal boyutları da kapsayan çok katmanlı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Raporda, öncelikle Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin genişleme faaliyetlerine kararlılıkla karşı durduğu ve bu konuda NATO'nun hazırlıkları çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri ile sürekli iş birliği içinde hareket ettiği ifade edilmiştir. Bu değerlendirmeyi takiben Türk siyasetine ilişkin yapılan tespitlerde ise CIA'nin özellikle Başbakan Adnan Menderes'in otoriterleşme eğiliminden duyduğu endişe dikkat çekmektedir. Raporda, Demokrat Parti içinde bu durumdan rahatsız olan bir kesimin bulunduğu; hatta sürecin daha da kötüleşmesi hâlinde Menderes'in partiden ihraç edilebileceği yönünde tahminlere yer verilmiştir. Bununla birlikte, raporun kaleme alındığı 1956 yılı itibarıyla CIA'nin Türkiye'de bir askeri darbe beklemeyeceği anlaşılmaktadır. Bu öngörünün temelinde ise Türkiye'nin tam anlamıyla demokratik bir ülke olarak değerlendirilmesi yatmaktadır.

Türk ekonomisine ilişkin değerlendirmelere bakıldığında, Demokrat Parti döneminde gerçekleştirilen tarım reformlarıyla birlikte uzun süre atıl vaziyette kalan tarım arazilerinin üretime kazandırılmasının dikkate değer bir gelişme olarak öne çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte, kırsal kesimlerden kentlere doğru yaşanan yoğun göç hareketinin, şehirlerde çeşitli toplumsal ve ekonomik sorunlara yol açtığı belirtilmiş; kentli nüfusun Demokrat Parti'nin uygulamalarından memnun kalmadığı ifade edilmiştir. Öte yandan, kırsal bölgelerde yaşayan halkın söz konusu tarım politikaları sayesinde önceki dönemlere kıyasla daha yüksek gelir elde ettiği ve yaşam koşullarının belirgin biçimde iyileştiği vurgulanmıştır. CIA raporunda defaatle tekrarlanan bu toplumsal dönüşümün olası etkileri üzerinde durularak, özellikle kent nüfusunun yaşam koşullarının köyden kente göçler nedeniyle giderek zorlaştığı değerlendirilmiştir.

CIA tarafından hazırlanan raporun Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ilişkin bölümünde, ordunun hâlâ geleneksel askeri doktrin doğrultusunda hareket ettiği ve mevcut teçhizatının büyük ölçüde eski olması hasebiyle kapsamlı bir modernizasyona ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. Raporda, Türkiye'nin NATO'nun doğu sınırlarını koruyan bir ülke olarak görülmesinden hareketle, bu sınırların savunmasında yaşanabilecek bir zafiyetin ittifak açısından ciddi bir askeri risk oluşturacağı değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin bütçesinden önemli bir payın Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ayrıldığı ve bu durumun Türk halkı tarafından genel olarak desteklendiği ifade edilmiştir. Ayrıca, Türk ordusunun modernizasyonu amacıyla Türkiye'ye ekonomik yardım sağlanmasının faydalı olacağı da özellikle vurgulanmıştır.

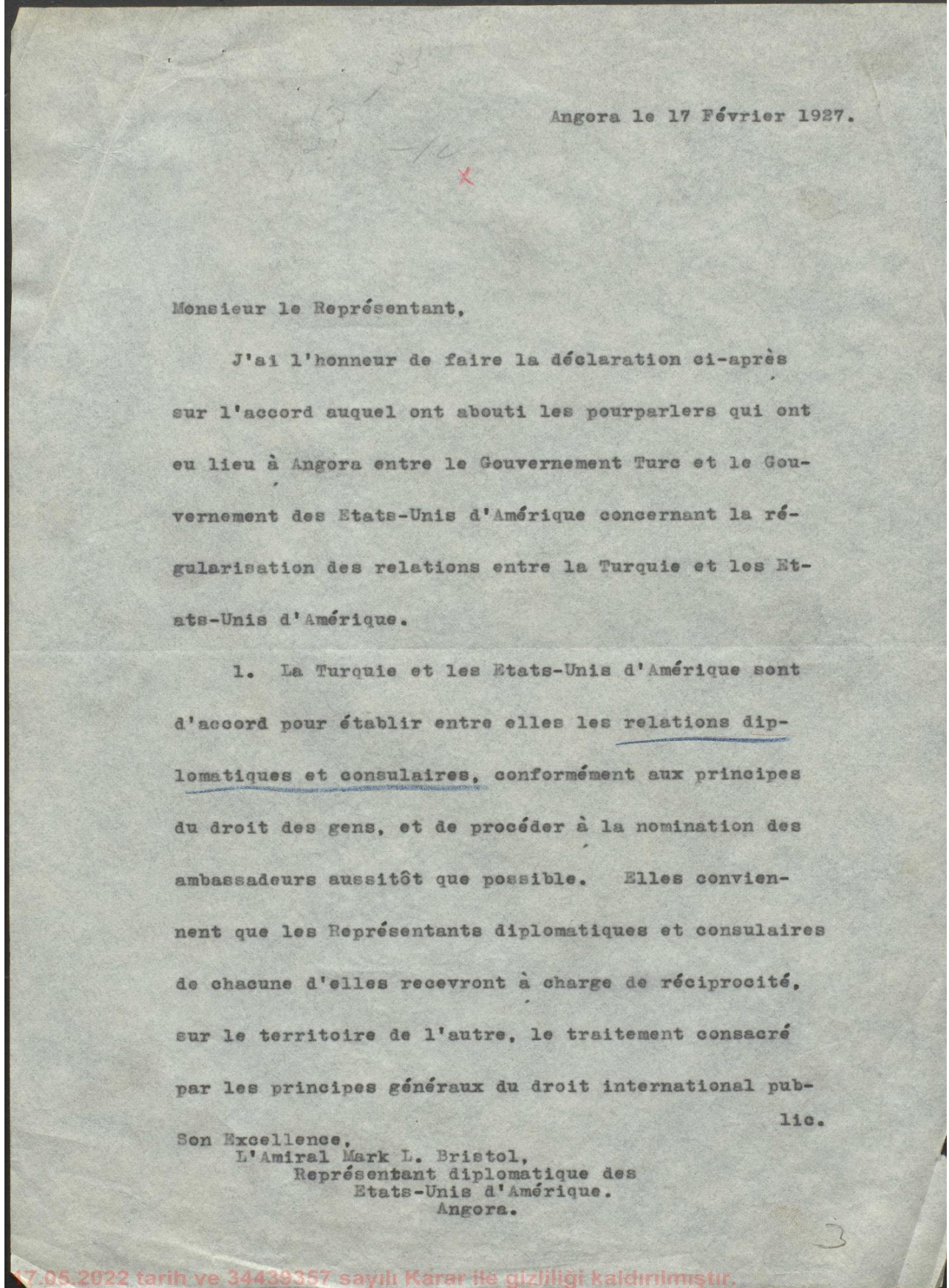
Son olarak, raporda Türk dış politikası genel olarak değerlendirilmiş ve Amerika Birleşik Devletleri açısından öne çıkan gelişmeler ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Rapora göre, diplomasi alanında Türkiye'nin politikaları genel anlamda NATO müttefikleriyle ve Amerika Birleşik Devletleri'yle uyum halindedir. Yalnızca Türk-Yunan ilişkilerinde ciddi olarak nitelendirilebilecek sorunların bulunduğu, bu sorunların temelinde ise Kıbrıs meselesinin yer aldığı belirtilmiştir. Kıbrıs meselesi hususunda Türk hükümetinin son derece hassas davrandığı vurgulanmış ve meseleye diplomatik yollarla çözüm bulunmasının gerekliliği ifade edilmiştir. Burada özellikle dikkat çekici olan husus, CIA'nin 1956 yılı itibarıyla Kıbrıs'ta bir çatışma veya savaş ihtimaline dair herhangi bir öngöründe bulunmamış olmasıdır. Bu durum, Türkiye'nin dış politika arenasında bu denli keskin bir hamle yapabileceğinin dönemin koşullarında öngörülememesinden kaynaklanmaktadır. Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceğine dair değerlendirmede ise, iki ülkenin ortak çıkarlarının varlığına vurgu yapılarak, uluslararası konularda iş birliğinin süreceği öngörülmüştür.

Hülasa, CIA tarafından hazırlanan "Müttefik Olarak Türkiye" başlıklı raporda, Türk-Amerikan ilişkilerinin yalnızca siyasi değil; aynı zamanda ekonomik, askeri, istihbarat ve hukuki boyutları da kapsayan çok katmanlı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin durumunun kapsamlı bir rapor vasıtasıyla değerlendirilmiş olması şaşırtıcı değildir. Rapor genel olarak incelendiğinde, Türkiye'nin mükemmel olmasa da güvenilir bir müttefik olarak tasvir edildiği anlaşılmaktadır. Bunun temel nedeni, erken Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikasının Amerikan dış politikasıyla büyük ölçüde paralel bir seyir izlemesidir. Ne var ki, Türk dış politikasının ülke çıkarları temelinde bağımsız bir yönelim kazanması CIA açısından potansiyel bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. CIA'nin bu yöndeki endişesi, Kıbrıs meselesi özelinde gerçeğe dönüşmüş; bu gelişme, Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden şekillenmesinin önünü açmıştır.

Kaynakça

- Akkor, M. (2017). II. Dünya Savaşı'nın sonu ve Truman Doktrini'nin ortaya çıkışı. *Vakaniivis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-17.
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 82 Numaralı Kararı. (1950, Haziran 25). <https://digitallibrary.un.org/record/112025?v=pdf>
- Bemis, S.F. (1957). *The Diplomacy of the American Revolution*. Indiana University Press.
- Central Intelligence Agency (1956). "Turkey As An Ally," NIE 33-56, RDP79R01012A007500030001-7.
- Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi. (1923, Ağustos 6). 502/88029-320742-40.
- Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi. (1923, Ağustos 6). 502/23185-101151-16.
- Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi. (1927, Şubat 17). 502/22769-100142-3.
- Erhan, Ç. (1998). 1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması'nın Gizli maddesi ve sonuçları. *Belleten*, 62(234), 457-466.
- Franklin, W. M., & Gerber, W. (1961). *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. United States Government Printing Office.
- Gök, N. (2014). Osmanlı-Amerika ilişkilerinin başlamasında Kuzey Afrika ülkeleri (garp ocakları)'nin etkileri ve ilk anlaşmaların diplomatik açıdan tahlili. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11, 211-240.
- Guvenç, S., & Uyar, M. (2022). Lost in translation or transformation? The impact of American aid on the Turkish military, 1947–60. *Cold War History*, 22(1), 59-77. <https://doi.org/10.1080/14682745.2020.1866551>
- Karayuluk, H. (2018). 6/7 Eylül 1955 olaylarının neden ve sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 36-50.
- Köse, İ. (2014). ABD'de Türk Amerikan Lozan Antlaşması'nın (6 Ağustos 1923) onay tartışmaları ve onay taraflarının yayınlamış olduğu kitapçık. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 44, 131-155.
- Köse, İ. (2019). Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarıyla ilgili talepleri: 1945-1946 notaları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(4), 1125-1148.
- Kuzey Atlantik Antlaşması'na Türkiye Cumhuriyeti'nin katılmasına dair Kanun. (1952, Şubat 18). https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc034/kanuntbmmc034/kanuntbmmc03405886.pdf
- Malkoç, E. (2006). Türk basınında Truman Doktrini ve Türkiye'ye Amerikan yardımları (1947-1950). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 9, 89-127.
- Orhan, C. (2009). *Uluslararası Barış ve güvenliğin korunması veya yeniden tesisi bakımından Türk Hukukunda yurtdışına asker gönderilmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Özen, R. (2018). *Uluslararası ilişkiler teorileri*. İletişim.
- Pamuk, Ş. (2012). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Schlesinger, A. (1967). Origins of the Cold War. *Foreign Affairs*, 46(1), 22-52.
- Şenel Uzunkaya, S. (2019). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye Ekonomisi ve Marshall Planının ekonomiye etkileri. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 176-185. <https://doi.org/10.38009/ekimad.540293>
- Türkiye'nin NATO üyeliğine ilişkin protokol*. (1951, Ekim 17). https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/nato-final.pdf
- Uzman, N. (2018). II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet talepleri ve Türkiye'nin tepkisi. *Gazi Akademik Bakış*, 11(22), 117-142.

EK-1 ABD ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin tesisi için 17 Şubat 1927 tarihinde yapılan nota teatisi



EK-2: Türkiye'nin NATO Üyelğine İlişkin 17 Ekim 1951 Tarihli Protokol

NATO

**NORTH ATLANTIC COUNCIL DEPUTIES
SUPPLEMENTS DU CONSEIL DE L'ATLANTIQUE NORD**

Copy No. **R. 261**

NATO UNCLASSIFIED
and
PUBLIC DISCLOSED

SECRET
DOCUMENT
C7-D/23(Final)
OR. ENG.
17th October, 1951.

**BUREAU ECONOMIQUE ET FINANCIER
ARRIVÉE
19 OCT 1951
NATO**

**RESOLUTION ON THE ACCESSION OF GREECE AND
TURKEY TO THE NORTH ATLANTIC TREATY**

(Approved by the Council at the meeting at 2.15 p.m. on
20th September, 1951 (C7-R/11, Item I)) ✓

THE NORTH ATLANTIC COUNCIL:

1. Having considered the proposal put forward for the accession of the Kingdom of Greece and the Republic of Turkey to the North Atlantic Treaty,
2. Satisfied that the security of the North Atlantic area will be enhanced by the accession of Greece and Turkey to the North Atlantic Treaty,
3. Having examined the question of amendments which might be desirable in the provisions of the North Atlantic Treaty,

RECOMMENDS:

to the Governments which are parties to the Treaty:

4. That, pursuant to Article 10 of the Treaty, each Government take whatever steps may be necessary to enable it to agree that the Kingdom of Greece and the Republic of Turkey be invited to accede to the North Atlantic Treaty and thereupon notify its agreement to the Government of the United States of America;
5. That thereafter Greece and Turkey shall become Parties to the Treaty upon the date of the deposit of their respective instruments of accession with the Government of the United States of America;
6. That, as from the date of the deposit with the Government of the United States of America by the Government of the Republic of Turkey of its instrument of accession, an appropriate modification of Article 6 of the Treaty shall enter into force.

AGREES

That these purposes would be achieved and the requirements of the Treaty would be met by bringing into force a Protocol in accordance with the procedure set forth herein.

FURTHER RECOMMENDS:

That such a Protocol, prepared in English and French texts, be signed, as soon as possible, by the Members of the Council Deputies, duly authorised by their respective governments.

13, Belgrave Square,
London, S.W.1.

DECLASSIFIED - PUBLIC DISCLOSURE / DECLASSIFIE - MISE EN LECTURE PUBLIQUE

EK-3: CIA Tarafından Hazırlanan "Müttefik Olarak Türkiye" Başlıklı Rapor

Declassified in Part - Sanitized Copy Approved for Release @ 50-Yr 2013/08/07 :
IA-RDP79R01012A007500030001-7

7 MAR 1956

NIE 33-56

21 February 1956

~~CONFIDENTIAL~~~~SECRET~~

NATIONAL INTELLIGENCE ESTIMATE

NUMBER 33-56

TURKEY AS AN ALLY

DOCUMENT NO. 1
NO CHANGE IN CLASS. 1
E1 DECLASSIFIED
CLASS. CHANGED TO: TS S (C)
NEXT REVIEW DATE: 1991
AUTH: HR 70-2
DATE: 10 July 91 REVIEWER: 19360

Submitted by the

DIRECTOR OF CENTRAL INTELLIGENCE

The following intelligence organizations participated in the preparation of this estimate: The Central Intelligence Agency and the intelligence organizations of the Departments of State, the Army, the Navy, the Air Force, and The Joint Staff.

Concurred in by the

INTELLIGENCE ADVISORY COMMITTEE

on 21 February 1956. Concurring were the Special Assistant, Intelligence, Department of State; the Assistant Chief of Staff, Intelligence, Department of the Army; the Director of Naval Intelligence; the Director of Intelligence, USAF; and the Deputy Director for Intelligence, The Joint Staff. The Atomic Energy Commission Representative to the IAC and the Assistant Director, Federal Bureau of Investigation, abstained, the subject being outside of their jurisdiction.

COPY NO.

246

ASSISTANT DIRECTOR, ONE

~~SECRET~~~~CONFIDENTIAL~~Declassified in Part - Sanitized Copy Approved for Release @ 50-Yr 2013/08/07 :
IA-RDP79R01012A007500030001-7